

А. В. Міщенко¹, М. І. Давидович², А. Ю. Штендера

ДО ПРОБЛЕМИ ОБОРОННОГО БУДІВНИЦТВА У РУСЬКОМУ КОРОЛІВСТВІ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО ВИСОКИЙ ЗАМОК XIII–XVIII СТ. У ЛЬВОВІ

Національний університет “Львівська політехніка”,

^{1, 2} кафедра архітектурного проектування,

³ кафедра дизайну та основ архітектури

© Міщенко А. В., Давидович М. І., Штендера А. Ю., 2019

<https://doi.org/10.23939/sa2019.1s.056>

У дослідженні представлено унікальність оборонного будівництва в Руському королівстві (Давньоукраїнській державі) на прикладі археологічних розкопок двору (замку) короля Данила у Холмі, вежі у Столп'ю, стовпів “волинського типу”, а також Високого Замку у Львові. порушено питання про збереження пам'яті про королівську фортецю Високий Замок у Львові як визначну оборонну пам'ятку Давньоукраїнської держави.

Ключові слова: Руське королівство, традиція оборонного будівництва, Холм, Столп'є, камінні гради Русі, волинські стовпи, Руський Замок, візуальна домінанта, Ризька Хартія, збереження історичної спадщини.

Постановка проблеми

Епоха матеріальної та історичної спадщини історії Русі-України, а особливо Руського королівства (Галицько-Волинської держави), надалі залишається “темною плямою”. Ціле століття історії України: від зруйнування Києва Батисвою навалом у 1240 році і до втрати Руським королівством незалежності у 1349 році, є найменш відомим і найменш вивченим. Розриваються зв'язки поколінь і ланки цілісного ланцюга історії України. Руська (українська) держава не зникла після навали Батия, вона перемістилась на Захід на терени Галичини та Волині і відома в Європі як Руське королівство. Оборонне будівництво, матеріальна культура Руського королівства XIII–XIV століть відрізняються від оборонних традицій київського періоду Русі-України. Започатковане кам'яне будівництво домонгольського періоду на Русі йшло подальшим шляхом свого розвитку і вдосконалення, не поступаючись європейським традиціям. Оборонні споруди, побудовані на території Руського королівства, належать до різних періодів русько-української історії і до різних архітектурних шкіл. Надзвичайно інтенсивні політичні та династичні зв'язки Королівства з сусідніми європейськими країнами зробили істотний вплив на всю архітектурно-будівельну діяльність, перетворивши цей район по суті в контактну зону взаємодії візантійсько-руської і романської архітектури (Раппопорт, 1986, с. 11, 82). Внаслідок міждержавних та династичних зв'язків правителі Королівства були знайомі з новими методами оборони і раціонально їх застосовували. З втратою незалежності Руським королівством, деякі дослідники висловили версію про відсталість і дикість нашого Краю та камінну фортецю “замок короля Казимира III” у Львові, яка побутує до сьогодні.

У контексті сучасних досліджень, є важливим розглянути історію оборонного мистецтва Руського королівства і Високого Замку у Львові та ініціювати проведення конкурсу ідей-

концепції для пошуку оптимального варіанта відтворення пам'яті про королівську фортецю Високий Замок у Львові.

Мета статті. Поглянути на історію міста очима архітекторів і показати унікальне історичне минуле країни у якій ми живемо, зберегти історичну пам'ять про Давньоукраїнську державу та її архітектурну спадщину.

Основна частина

За останні десятиліття історико-архітектурні дослідження суттєво збагатили знання про унікальні оборонні споруди Русі і Руського королівства і спростовують версії про їхню меншовартість. Археологічні дослідження палацового замку (двору) короля Данила у Холмі, та ряду кам'яних захисних веж на підступах до Холму (рис. 1, 2, 4), оборонної вежі-монастиря у Столп'ю біля Холму, доводять що аналогів такого будівництва в оборонній архітектурі Польщі не існує. В збудованих спорудах, особливо у наявності каплички у верхній частині вежі у Столп'є (рис. 3), проглядається генетичний зв'язок з деякими архітектурними пам'ятниками раннього християнства Візантії. Об'єми збудованої вежі-монастиря розраховані на підставі прийнятих у Візантії одиниць виміру – так званих візантійських ліктя і стопи (фута), що складала відповідно 48 і 32 см. Загальне планування здійснювалося на основі квадрата 12×12 ліктів, до якого в східному напрямі було додано ще 2 ліктя, внутрішній діаметр каплиці-ротонди складав 10 ліктів (Диба, 2005, с.51). Дослідження залишків облицювальної плитки та іншої керамічної продукції з Столп'є також показали, що ці вироби по багатьом приватним ознаками відносяться до русько-візантійської культурної традиції XII–XIII ст. (Kutyłowska, 1987). Столп'євська вежа могла служити як архітектурний елемент приміського монастиря, збудованого біля нової столиці короля Данила. Є припущення, що Данило збудував цей монастир для своєї матері-монахині, доньки Візантійського імператора Ісаака II (Майоров, 2010, с. 7–8). Аналіз свідчень письмових джерел, що стосуються історії Столп'я, проведений Д. Домбровським, показує, що ймовірним часом будівництва башти може бути період між 1220 і 1246–1247 рр., найімовірнішим ініціатором будівництва міг бути князь Данило Романович, а сам зведений об'єкт міг бути призначений для його матері “Великої княгині Романової” (Dąbrowski, 2009). Отже, результати архітектурно-археологічного вивчення Столп'євського комплексу, впевнено вказують на тісний зв'язок його мешканців з культурними традиціями Візантії і зокрема з традицією монастирського життя візантійської аристократії.

Рис. 1. Вежа в Белавині

Рис. 2. Вежа в Кам'янці

Рис. 3. Вежа в Столп'є

Унікальною є також резиденція (рис. 9) Данила Романовича у Холмі, яка належала до кращих європейських дворів. Керівник археологічних розкопок у Холмі професор Анджей Буко, який досліджував замковий палац Данила, розповідає: “Данило Романович свою резиденцію створив на зразок європейських дворів. Стіни палацового двору Данила мають 2 метри завширшки. Складаються зі стін – зовнішньої і внутрішньої. Лицева і внутрішня сторони стіни викладені з блоків різновидів піщанику, так званого глауконіту: зеленого каменю, що трапляється тільки в Холмі. Простір між цими стінами заповнений маленькими кавалками піщаника, скріпленого розчином. Таке будівництво свідчить про те, що ми маємо тут справу зі східними впливами, руськими, і навіть візантійськими. Аналогічні об’єкти і спосіб складання не знайомі на території Польщі, але їх можна знайти в зоні впливу візантійської (Kowalski, 2009).

Рис. 4. План південно-західної вежі

Рис. 5. Вежа у Рійовці

Рис. 6. Вежа XIII ст. у Кривчицях.
Реконструкція Р. Сулика

Високий Замок, збудований у камені сином короля Данила Левом Даниловичем у Львові, також не має аналогів в оборонному будівництві середньовічної Польщі. Польський дослідник Високого Замку А. Чоловський (1910, с. 8–10) зазначає: “На факті, засвідченому хроністами про побудову Високого Замку Казимиром III – закінчуються всі відомості. Інших деталей не маємо про замок із тих часів. Оборонними спорудами не були замки, бо замків у значенні споруд оборонних не було, на ті часи, взагалі знано на Русі. Були тим часом городища – місця з природи не доступні. Оточені валами, ровами і частоколом, в яких ховалася людність у разі небезпеки. Доступ до внутрішньої брами був можливим тільки через замкнуті ворота (брами), які, зазвичай, оборонялись дерев’яною вежею. Житлом князів були двори, завжди дерев’яні і не оборонні, лежали в середині укріплень городу, найчастіше в дитинцю. Все це з дерева невеличке і не зугарне, поспіхом зроблене”. Проте на той час А. Чоловському не було відомо про наявність кам’яних оборонних споруд на Русі, тож його висновки можна вважати недостовірними. Натомість у руських літописах, є відомості ще і про домонгольські “кам’яні гради”: Переяслав-Південний, Ладога. Лаврентіївський літопис (XIV ст.) пише: “1089 р. митрополит Єфрем “град бе заложил камен” (ПСРЛ, 1926–1928). Йдеться про кільцеву камінну брустверну стіну, побудовану на міських валах. Припускають, що переяславські стіни були такі самі, як і в Ладозі. У 1114 році Київський князь Мстислав Володимирович наказує збудувати в Ладозі, що біля Новгорода, нову кам’яну фортецю: “Того же лѣта Павелъ, посадникъ ладоский, заложил Ладогу город камень”. За повідомленням В. Н. Татищева, князь Мстислав сам вказував Ладозькому посадникові Павлу місце, де треба було розташувати фортецю, і сам разом з літописцем був присутній на її закладці. Це була єдина, на той час, споруда – повністю кам’яна фортеця (рис. 7,8), яка перетворювала Ладогу на міцний форпост Русі. Складені з плитняка на вапняному розчині стіни досягали 8 м у висоту. По верху стіни йшов двометрової ширини бойовий хід (Кирпичников, 1977, с. 417–434).

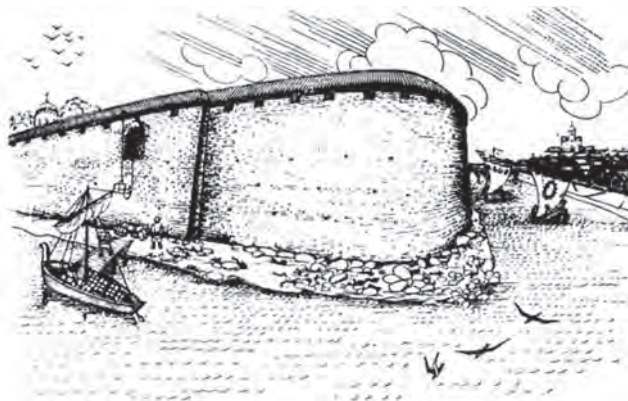

Рис. 7. Ладозька фортеця XII ст.
Реконструкція В. Аранової.

Рис. 8. Рештки Ладозької фортеці.
Сучасний вигляд.

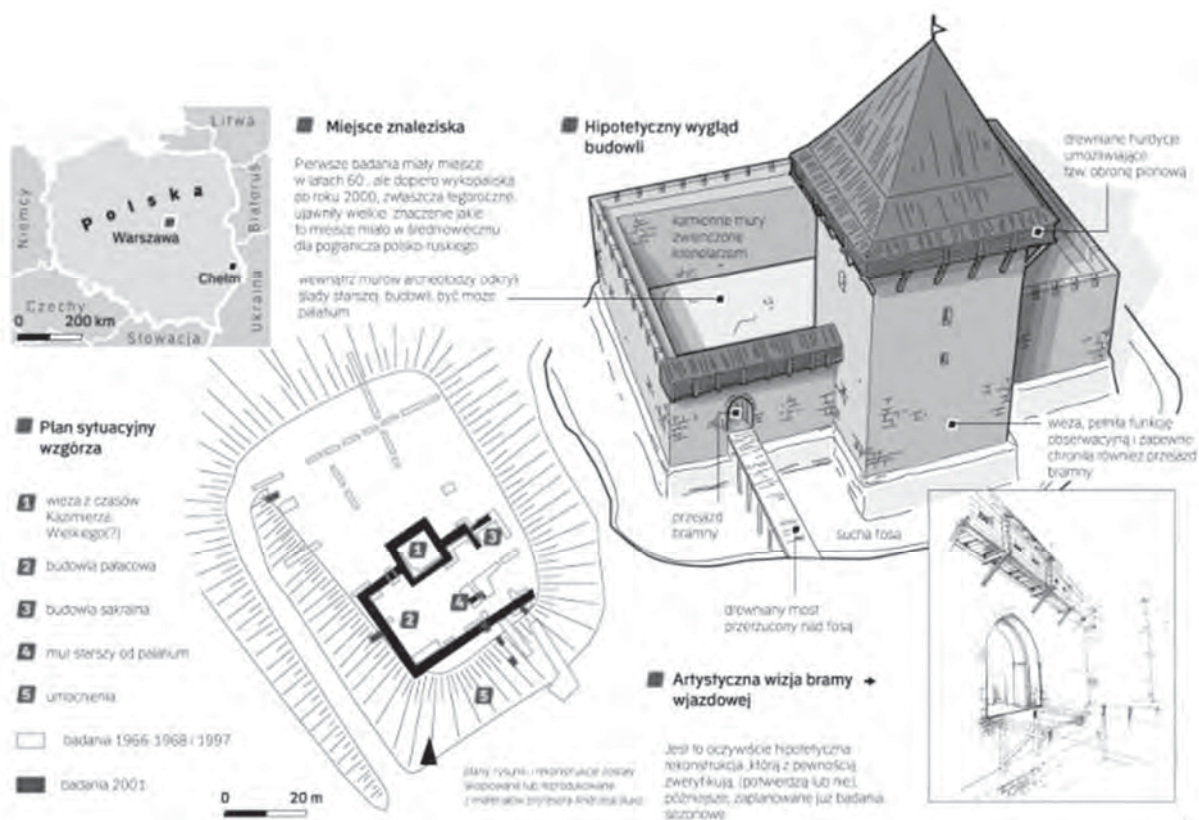

Рис. 9. Гіпотетична реконструкція замку в Холмі

У 1168 році Київський князь Мстислав Ізяславович призначає свого сина, Романа, Новгородським князем. 25 лютого 1170 року Роман Мстиславович із новгородцями переміг суздальців і їх союзників: “Овы искоша, а другыя измаша, а прокъ ихъ злѣ отбѣгоша, и купляху суздальць по 2 ногатѣ (1/20 гривні)” (Насонов, ред., 1950). Однак, незабаром у Новгороді настав голод, і новгородці вирішують укласти мир з Андрієм по своїй волі. Роман вимушений був покинути Новгород і вокняжитись у Володимирі-Волинському. Новгородці прихильно ставились до князя і деякі пішли з ним. Літопис повідомляє, що в той період у галицько-волинських землях оселилось багато новгородців у Володимирі і навіть існував новгородський квартал. І. Крип'якевич, пояснюючи факт існування у Володимирі новгородського кварталу, писав, що він міг бути утвореним саме новгородськими спільниками Романа, які разом з князем були вимушені покинути північне місто. При Романі з'являються перші відомості про знамениті “Стовпи”. Автори не виключають: власне новгородські майстри і могли започаткувати будувати кам'яні стовпи, які вже

мали досвід кам'яного будівництва оборонних споруд. В XIII столітті в Руському королівстві кам'яні вежі-донжони стають найважливішими елементами оборони. Кам'яні донжони встановлювались у середині дерев'яної фортеці і височили над оборонними стінами. З бійниць майданчиків, влаштованих навколо вежі, можна було вести стрільбу на всі боки. Наприклад, у районі тільки того ж Холму, крім столпівської, відомі ще 2 вежі: Белавінська, яка прямокутна в плані з розмірами 11,8×12,4 м, товщиною стін 1,7 м і висотою майже 18 м; є згадка про вежу в Рейовці з фундаментами і низом, датовані XIII століттям. Руський літопис за 1259 рік зазначає: “той город Холмъ так отвсюд укрепил, ижъ и Батиї, всю землю Рускую повоевавши і все города рускїи подобывавши, города Холма не мог добыти...”. Недавно у літописному Угровську при розкопках віднайшли фундаменти вежі, вежа прямокутна в плані 7,4×9,3 м з товщиною стін 1,5–1,7 м, за розмірами та матеріалами, нагадує вежу в Белавині. Церква св. Іллі в Кривчицях біля Львова (рис. 6) побудована на фундаментах оборонної вежі. Нава церкви ґрунтується на залишках оборонної руської вежі-донжона романського або ранньоготичного періоду XIII–XIV ст. (Могитич, 2000). Як бачимо, у Руському королівстві успішно застосовувались нові методи оборони, не поступаючись загальноєвропейським.

Історія Високого Замку. Львів, як і Рим, стоїть на семи пагорбах серед лісів у долині ріки Полтва і розташований на перетині основних середньовічних торговельних шляхів (Парійчук, 2004). Гористий рельєф місцевості з наявністю гори “оборонного вигляду”, що є “чудом природи та єдина в Сарматії”, надає Львову винятково вигідне стратегічне положення. Львів закладений ще до першої літописної згадки (1256 рік) у 1240 роках на місці колишнього давноруського поселення. Лев Данилович, під проводом батька, закладає місто і фортецю- місто отримує назву засновника. Пізніший напис на міській Галицькій брамі латиною наголошує: “Князь Лев поклав мені підвалини. Нашадки дали ім'я мені Леонтополіс” (Войтович, 2012, ст. 39–41). Давноруське поселення, зі зведенням на Замковій горі дерев'яної фортеці з кам'яними вежами, стає містом. Археологічні дослідження, проведені у 1955–1956 рр. О. Ратичем на території Високого Замку та біля його підніжжя, у зв'язку з будівництвом телецентру, підтвердили: поселення тут існувало задовго до першої літописної згадки. Так під час розкопок на Замковій горі були виявлені куски плоскої цегли (плінфи), яка використовувалась у давноруській архітектурі тільки в період X – на початку XIII століть. Як зазначає у звіті О. Ратич: “Не вникаючи поки що у питанні призначення цієї цегли (це у даному випадку другорядна річ), зазначимо, що вона без сумніву, походить із кам'яних будівель, які знаходились на Замковій горі з XII століття. Так у кількох місцях знайдено куски стопленої мідної бляхи, якою, можна припускати, був покритий дах якоїсь монументальної споруди. Наявність на Замковій горі стопленої мідної бляхи також свідчить, що тут за часів давньої Русі існували монументальні будівлі, дахи яких були вкриті мідною бляхою. З поміж залізних виробів заслуговують на увагу предмети побутового призначення: ножі, кресала, дужки від відер, пряжки до пояса, підкови для взуття і висячі замки. Предмети озброєння: наконечники арбалетних стріл, перехрестя меча і шпори. Значна кількість цих предметів не піддається точнішому хронологічному визначенню. Зате беззаперечно до давноруського періоду належать висячі трубчасті замки, сильно поіржавілі, частини яких були знайдені на Замковій горі. Характер виявлених знахідок свідчить також про зародження тут поселення міського типу. Коли склався остаточно міський характер цього поселення, сказати важко. Проте можна припускати, що це могло статися вже під кінець XII – початку XIII ст. (Ратич, 1961, с. 115–127). Повторні розкопки були проведені О. Ратичем у 1975 році у зв'язку з організацією у Львові історико-архітектурного заповідника. Ці дослідження засвідчили про наявність кам'яних оборонних споруд і на Замковій горі з руських часів. На південно-західному краю гори були виявлені залишки круглої кутової вежі (рис. 5), яка мала зовнішній діаметр 8,8 м, внутрішній – 5,6 м із товщиною стін 1,6 м, збереглися завали каміння, скріплені вапняковим розчином і фундаментні рови. Серед завалу каміння виявлено уламки посудин XII–XIV ст., що дало підстави дослідникам датувати ці споруди зламом XII–XIII ст. (Багрий та ін., 1976, с. 297–299). Біля Львова в Кривчицях знаходилась також оборонна вежа. При розкопках Миколою Бандрівським виявлено залишки оборонного рову з ескарпованим

схилом, досліджено, що зовні грані вежі мають ширину 515–525 см, тобто 9 хелмінських ліктів (дорівнює 57,6 см).

В укріпленнях Львова татари вбачали серйозну загрозу. У 1259 році присунула незліченна орда “окаянного” хана Бурундая. За наказом хана князеві Леву довелося розібрати укріплення Львова. Лев Данилович належав до найвидатніших військових діячів Руського королівства і відіграв велику роль у становленні та розвитку військової справи у Галицько-Волинській державі. Як далекоглядний політик та стратег, він бачив оборонне значення і стратегічно винятково вигідне розташування Львова, на відміну від Галича, якому загрожувала близькість угрів. Ймовірно, з огляду на слабкість зруйнованого Галича, князь вирішив перенести свою столицю до Львова. Для забезпечення столиці, у 1270 р. Лев будує за новими методами оборони замок з княжим палацом і кам'яними стінами, використовуючи попередні вежі. В замку складає князівські клейноди, скарби трофеї і арсенал зброї. Деякі з дослідників Високого Замку вважають, що князь Лев будував замок нашвидкуруч з колод дерев (трамів), зрубаних на вершині гори. При цьому посилаються на праці хроніста бургомистра Львова Б. Зиморовича, де неправильно трактують переклад з латині слово “трами” як колоди дерев. Дерев на горі не було і їх там не могли рубати, бо Замкова гора зі скельними виступами, і на її верхівці, відповідно, дерева не росли, тому слово “трами” може означати тільки “кам'яні брили”. Б. Зиморович чітко засвідчує, що Лев для стримування набігів татар будував замок з каменю: “Оскільки жадібні до багатой здобичі татари щороку спустошували Руську землю. Розуміючи, що наїзди не приятельські не тільки силою зброї, але твердиною мурів можна стримати (підкреслюю: твердиною мурів). За їхнім прикладом наш Лев заходився будувати твердиню. Щойно Лев звів Високий Замок, згідно з тогочасними правилами містобудування, то відразу переніс туди всі свої скарби, не покладаючись більше, ані на Київську, ані на Галицьку твердині, з яких перша від сусідніх татар, а друга від близьких угрів була в небезпеці. Єдине, про що можу сказати без жодної загадковості, що Львів перевершив зруйновані Київ і Галич” (Зиморович, 2002, с. 49–51). Головним аргументом авторів про те, що руський замок був дерев'яним, було те, що при руйнуванні замку були знайдені, серед купи вугілля, підвалини нез'ясованої споруди зі спорохнявілих дубових колод. Споруда знаходилась глибше фундаментів кам'яного замку. Саме цю спорохнявілу споруду з колод польський дослідник Високого Замку А. Чоловський представив “первісним замком Льва” (Czolowski, 1910, s. 108). Але А. Чоловський не звернув увагу на те, що серед спорохнявілих колод та купи вугілля була знайдена урна з вугіллям і недопаленими кістками, що може свідчити про язичницькі жертвоприношення.

Те, що гора була лиса і використовувалась нашими предками для язичницьких ритуалів, описує Ян Сас Зубрицький у кварталнику “Dwa zamki we Lwowe” (Zubrzycki, 2006), де цитує польського історика Яна Длугоша (Długosz): “Лиса гора, або Світло-гора нависає над містом Львовом. Ця назва в Польщі є також незвичайно поширена, тому що належала до віри Światowida. Всі Лисі гори (Łysogórze) переважно пов'язані з найстарішими поселеннями на нашій землі, а отже, і Львів сам, і львівська Лиса гора, на якій стояв одвічний замок, належать до найдавніших часів”, також підтверджує, що копец Люблінської унії збудований на “лисій Світло-горі”. Розповідає про одвічний (русський) замок і мандрівник Мартин Груневег. Груневег проживав у Львові з 1582 р., а в 1588 вступає до ордену домініканців (о. Венцеслав). В “Описі Львова” (близько 1601–1606 рр.) розповідає: “...Хоч тепер замок виглядає зле, все ж видно, що князь Лев спорудив його з великою пильністю і великим накладом коштів. Замок займає весь верх гори... Праворуч від брами глибокій рив у твердому камені. Понад ним – зведений міст до княжого палацу, який стоїть покритий гонтами, наче великий будинок посеред замку... У цьому будинку є чудові зали, кімнати та інші приміщення усякого виду. Зверху каплиця, прикрашена на руський спосіб, у якій молився князь. Лише за нею, з сторони міста, є капличка з католицьким вітварем, обидві зараз пусті... У замку багато староруської зброї – різних арбалетів, щитів...” (Груневег, 1986, с. 61–64). Про православну капличку в Високому Замку згадується в грамоті князя Лева 1270 року у зв'язку з перенесенням в неї ікони Богородиці, та у відчиті Анджея Овадовського про ревізію у Високому Замку 1562 року, де пишеться про 2

каплички з усіма необхідними богослужбовими атрибутами – як відомо поляки в замках, окрім католицьких, інших каплиць не будували.

Надійність збудованого кам'яного замку показали і події 1287 року, коли після невдалого походу на Краків, повернули орди золотоординського хана Тала-Буги. Тала-Буга – правнук Батия (тат. *Telə Buğa, Tələ Buga*; хан Золотої Орди в 1287–1291 рр., вм. 1291 р.). Галицько-Волинський літопис (XIII ст.) описує, що два тижні палив і грабував Телебуга навколишнє довкілля, але на штурм замку так і не наважився.

7 квітня 1340 року бояри отруїли “князя Руського Королівства” Юрія II, почувши про це, польський король Казимир III з найманцями і військом рушає на Львів. Казимир планує пограбувати королівські скарби та забрати коронаційні клейноди. Йому вдається захопити Високий Замок і забрати коронаційні клейноди та казну. Аби позбавити можливості обороняти місто, Казимир III підпалює дерев'яні конструкції Високого Замку, з пограбованим добром рушає на Краків. У другому (з кінцем червня) поході на Львів, Казимир зазнає нищівної поразки від руських воїнів під проводом бояр Детька і Данила з Острога. Галичиною починає правити Руська боярська рада на чолі з Детьком. У 1342 році Боярська Рада відновлює спалені дерев'яні конструкції замку і його структура, до появи вогнепальної зброї, не змінюється (Могитич, 1991).

Деякі дослідники Високого Замку спираються на аннали польського історика Я. Длугоша. Длугош зазначає, що Казимир III спалив дерев'яний замок, але аналіз його праць доводить що це не підкріплено історичними фактами. Досліджуючи хроніку Яна Длугоша (який описував похід Казимира III на Львів у 1340 році і спалення замку), професор О. Семкович (Aleksander Semkowicz; 1850–1923) зробив висновок: “Якщо в описі походу Казимира на Львів, Длугош спирався на надійні джерела, то згадка про дерев'яний замок є його власним доповненням. Це доповнення, зроблене більш ніж століття, після описаних подій, має сумнівну достовірність” (Semkowicz, 1887, s. 52–55). Деякі дослідники Високого Замку замовчують ще один важливий фактор: безпосередньо під фундаментами кам'яних стін було знайдено чотири глиняні глечики. За давньоруським звичаєм, щоби стіни стояли міцно, у такі глечики клали будівельну жертву. Це ще раз підтверджує руський пріоритет побудови замку. Незважаючи на ці аргументи, через жертвний вівтар язичників та купи спаленого вугілля, більшість дослідників продовжують представляти замок Лева дерев'яним, а Казимира кам'яним.

Рис. 10. Високий Замок у XVII ст.

Рис. 11. Високий Замок кінця XVII ст.

Рис. 12. Високий Замок середини XVIII ст.

Поглиблене вивчення історичних відомостей, археологічних досліджень, ілюстративних і писемних документів дало підстави для нової версії реконструкції Високого Замку у Львові, виокремити кілька етапів його розвитку. Ілюстрації (рис. 10. 11. 12) та описи Замку вказують на низку особливостей, яких не могли логічно витлумачити попередні дослідники. Головна причина в тому, що для них немає аналогів в оборонному будівництві середньовічної Польщі. Натомість, звернення до прийомів оборонної архітектури Передньої Азії (Візантія, Сирія, Палестина), епохи хрестових походів, дозволило переконливо реконструювати ці особливості і віднайти аналоги (Могитич, 2005, с. 99–119).

Північне Причорномор'я, зокрема пониззя Дунаю і Дністра, де функціонували муровані укріплення з античних, елліністичних, давньоримських та візантійських часів, у XII–XIII ст. лежали на території Галицького князівства (Дашкевич, 2003, с. 15). Галицько-Волинську державу пов'язували з Візантією і Кримом постійні торгові стосунки (Копитко, 2014). Галицькі воїни брали участь у хрестових походах XII ст., що було наслідком політичних союзів та династичних зв'язків західно-руських князів з німецькими королями і князями – активними учасниками хрестових походів (Войтович, 2001, с. 15). Це було нагодою для безпосереднього знайомства з фортифікаціями Передньої Азії та новими замками, спорудженими хрестоносцями (Могитич, 2005, с. 99–119).

Унікальність оборонного мистецтва в Руському королівстві підтверджує і двір (палац) князя Льва у Львові. Нещодавно, у музеї біля Домініканського собору проводили ремонтно-реставраційні роботи, відбулося відкриття цокольного поверху палат князя, які зараз є підземеллям. Попередні дослідження показують, що цокольний поверх будувався за княжих часів. Давні хроністи Львова і матеріали львівського монастиря домініканів (Barącz, 1859, s. 443). Подають дані про закладення Левом палацу у підніжжі Замкової гори. Згідно з останньою гіпотезою, віднайдені при реконструкції двору Львівського музею історії релігії колони у монастирських стінах, походять з палацу князя Лева. На прохання дружини Констанції, Лев передав о. домініканам капличку в палаці. Це підземелля колись було цокольним поверхом палацу. Можна стверджувати, що перед нами бочкоподібні та хрестово-стовпові кам'яні склепіння, які є характерною ознакою романської архітектури. Історики припускають, що ця будівля є залишком княжого палацу Лева Даниловича. На фундаментах цокольного поверху був збудований мурований костел Божого Тіла Домініканів (Хмільовський, 2012). До речі, мешкальний палац Лева на Замковій горі також був збудований без вікон у цокольному поверсі для кращої обороноздатності.

Прогресивна Галицька інтелігенція пам'ятала про своє коріння і не забувала про спорідненість з Давньоруською державою. Про героїчне минуле свідчив Руський замок “слави руської уламок” на Замковій горі. Після революції 1848 року народи, що населяли Австрію, почали порушувати питання федерального устрою Австрії на правах автономій. Залишки замку князя Лева не вписувались в канони федералістів “польського” Львова, бо підкреслювали український пріоритет міста. В 1869 році, на честь 300 річчя Люблінської унії, для утвердження польськості Львова, розпочалося спорудження копця Люблінської унії. Не дивлячись на протести української інтелігенції, було розпочато умисне нищення Руського замку: мури замку штучно підкопували і завалювали, потім дощенту знищували їх фундаменти, а місце, на якому стояли, спланували. Львівський магістрат негайно скликав комісію, яка постановила наступне: “Аби при насипанні копця ані фундаменти, ані інші мури колишнього замку не були порушені”. Сам Смолька запропонував Магістратові (1869 р.), аби з гори залишити тільки місце, яке займе сам копець, а решту гори використати для каменоломень і тим самим остаточно знести гору (Czolowski, 1910, s. 101).

Так закінчується 600-річна історія Високого Замку, підвалини якого заклав ще князь Лев. Із втратою Замку (“Слави руської уламок”) змінюється зовнішній вигляд міста і його енергетика.

Зараз про те, що на Замковій горі був замок Льва, нагадують лише тільки декілька поштівків (рис. 13, 14) з написом: “Lwów. Ruiny zamku Lwa na Wysokiem Zamku we Lwowie”. Поштівки-сепії були випущені у 1906 р. Я. Кляйном у Кракові. На поштівках – залишок стіни, який вдалося відстояти А. Шнайдеру. Третя кольорова обігова поштівка, випущена 1916 р. в Кракові з печаткою польської військової цензури 28 серпня 1919, продається в Інтернет-аукціоні.

Ідея відродження Високого Замку вітає в повітрі з перших днів після його знищення. Громадяни України і мешканці Львова повинні власними очима бачити сліди свого славу та героїчну давньоукраїнську державність. Для цього, на нашу думку, потрібно зовсім небагато: відновити частину замкових укріплень, як символ давньоукраїнської державності. Передусім варто реставрувати залишок замкової стіни, що показана на поштівках.

Рис. 13. Поштівки із зображенням руїн стіни Високого Замку у Львові

У країнах Прибалтики відновлення моментів історичної пам'яті вважається важливим внеском в утвердження власної державності. Більшість міжнародних засад і Хартій ICCROM заперечують реконструкцію (відтворення) культурної спадщини. Для вирішення цього питання була ініційована регіональна конференція ICCROM “Культурна спадщина: автентичність і історична реконструкція”. Конференція відбулася 23–24 жовтня 2000 р. у столиці Латвії Ризі. Делегати ICCROM спільно з делегатами від Канади, США й Великобританії, Естонії, Латвії, Литви, Білорусі та України прийняли Ризьку хартію про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини (2000, пункт 6): “З огляду на те, що у країнах, які нещодавно відновили свою незалежність, питання реконструкції та автентичності набули особливої ваги і значна кількість таких заходів планується і втілюється в життя, делегати дійшли згоди: “що у виняткових випадках реконструкція культурної спадщини, втраченої в результаті стихійних чи спровокованих людьми лих, може бути прийнятною, коли для історії та культури відповідного регіону конкретна пам'ятка має символічне значення”.

Висновки і пропозиції

Ми маємо зберегти пам'ять про замок Руського королівства – слід давньоукраїнської держави. Для цього необхідне проведення Всеукраїнського або Міжнародного конкурсу ідей-пропозицій на кращий проект концепції презентації Високого Замку. Також відновлення Замку створило би для Львова привабливу візуальну доміную, що слугувала би точкою притягання туристичних та освітніх груп, що зазвичай сприймають замкову гору лише як парк. Конкурс ідей – концепцій має віднайти оптимальний варіант, який би задовільнив історикознавців, мистецтвознавців, архітекторів, дизайнерів, громадськість міста та відповідав би історичним реаліям часу.

Бібліографія

- Barącz, S., 1859. *Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce*, t. 2, Lwów: nakł. W. Manieckiego
- Czolowski, A., 1910. *Wysoki Zamek*. Lwów: Wydawnictwo towarzystwa fil miłośników przeszłości Lwowa.
- Dąbrowski, D., 2009, Źródła pisane do dziejów zespołu wieżowego w stołpiu. *Zespół wieżowy w Stołpiu. Badania 2003–2005*, pod red. Andrzeja Buko, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii PAN
- Kowalski, K., 2009, Ruiny niezwykłego średniowiecznego pałacu z zielonego kamienia kryje Góra Katedralna, *Na pograniczu kultur i ideologii: zespół wieżowy w Stołpiu*, [online] Режим доступу: <<http://www.rp.pl/artukul/542568.html>>, [Дата звернення 30 листопада 2018]
- Kutyłowska, I., 1985, Związki architektury warowni kultowej w Stołpiu z bizantyjskim i romańskim kręgiem kulturowym, *Tруды V Международного конгресса славянской археологии*, Київ, Вып. 2а
- Semkowicz, A., 1887. *Krytyczny rozbiór Dziejow Polskich Jana Długosza (do roku 1384)*, Kraków: nakł. Akademii Umiejętności, с. 52–55
- Zubrzycki, J., 2006, Dwa zamki we Lwowie, *Cracovia Leopoldis - historia i kultura Lwowa oraz Małopolski Ws*, [online] Режим доступу: <<http://cracovia-leopoldis.pl/index.php?pokaz=art&id=1736>>, [Дата звернення 21 вересня 2018]

- Багрий, Р. С., і др., 1976, Раскопки в Львове. *Археологические открытия 1975 г.* Москва, с. 297–299.
- Войтович, Л. В., 2001, Роман Мстиславович і утворення Галицько-Волинського князівства. Галичина і Волинь в добу середньовіччя, Львів: Археологічні дослідження Львівського університету, с. 15.
- Войтович, Л. В., 2012, *Князь Лев Данилович. Славетні постаті середньовіччя*, Львів: НАН України. Інститут Українознавства ім. Крип'якевича, Вип.1, с. 39–41.
- Мишанич, О. В., ред., 1989. Літопис руський. Переклад з давньоруської Л. Є. Махновець. Київ: Дніпро.
- Груневег, М., 1986, Опис про заснування, розташування та забудову м. Львова, *Історія Львова (Збірник документів і матеріалів)*, Київ: Наукова Думка, с. 61–64.
- Дашкевич, Р., 2003, Проблема державності на Галицько-Волинських землях (кінець X – середина XIV ст. *Король Данило Романович і його місце в українській історії, Матеріали міжнародної наукової конференції*. Львів. Україна, 19–30 листопад 2001.
- Делегати ICCROM спільно з делегатами від Канади, США й Великобританії, Естонії, Латвії, Литви, Білорусі та України, 2000, *Ризька хартія про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини*, пункт № 6.
- Дйба, Ю. Р., 2005. *Українські храми-ротонди X - першої половини XIV століть*, Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”.
- Зиморович, Б., 2002. *Потрійний Львів (Хроніка міста Львова)*, Львів: Видавництво “Центр Європи”, с. 49–51.
- Кирпичников, А. Н., 1977, Ладога и Переяславль Южный — древнейшие каменные крепости на Руси. *Памятники культуры. Новые открытия. Письменность. Искусство. Археология. Ежегодник* Москва: Наука, с. 417–434.
- Копитко, А., 2003, Галицька та Волинська землі і Візантія в системі міжнародних економічних зв'язків (XIII – перша половина XIV ст.). *Король Данило Романович і його місце в українській історії. Матеріали міжнародної наукової конференції*. Львів, Україна, 19-30 листопад 2001, Львів, с. 97–101.
- Полное собрание русских летописей, издаваемое постоянно Историко-Археологической комиссией Академии наук СССР (ПСРЛ), 1926-128. *Лаврентьевская Летопись*, т. 1. Ленинград, 1926–1928.
- Майоров, В., 2010, *Дочь Византийского императора Иссаака II в Галицко-Волынской Руси*, [online] Режим доступу: <http://www.drevnyaya.ru/vyp/2010_1/part_10.pdf>, [Дата звернення 15 грудня 2018], “О происхождении второй жены...”, с. 7–8.
- Масан, О., 1999, Середньовічна Україна і Німецький орден: недосліджена проблеми взаємовідносин. *Четвертий міжнародний конгрес українців*. Одеса, 26–29 серпня 1999, Доповіді та повідомлення. Історія, ч. 1, Одеса-Київ-Львів, с. 75–76.
- Могитич, Р., 1991, Яким був стольний Львів? До суперечки про львівське будівництво XIII–XIV ст., *Дзвін*, 6, с. 128–134.
- Могитич, І. Р., 2000, Оборонні вежі Галицької і Волинської земель XI-початку XIV ст., *Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”*, Львів: Видавництво “Центр Європи”, ч. 11, с. 3–14.
- Могитич, Р. І., 2005, Високий Замок у Львові. До питання історії та реконструкції первісного вигляду, *Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”*, Львів: Видавництво “Центр Європи”, ч. 15, с. 109.
- Насонов, А. Н., ред., 1950. *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*. Москва-Ленинград: Издательство Академии Наук СССР.
- Парійчук, К. Р., 2004, Римські впливи в архітектурі Львова, *Publishing house Education and Science s.r.o., Архив научных публикаций*, [online] Режим доступу: <http://www.rusnauka.com/SND/Istoria/1_pariyчук%20k.doc.htm>, [Дата звернення 21 вересня 2018].
- Рапопорт, П., 1986, *Зодчество Древней Руси*, Москва: Издательство “Наука”, с. 11, 89.
- Ратич, О. О., 1961, Древньоруські матеріали з розкопок 1955–1956 рр. на Замковій горі у Львові. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, т. 3, с. 115–127.
- Хмільовський, М., 2012, До питання про палати князя Лева Даниловича у Львові. *Матеріали V Міжнародної наукової конференції*. Львів, 23–24 листопада 2012.

References

- Barącz, S., 1859. *Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce*, t.2, Lwów: nakł. W. Manieckiego.
- Czolowski, A., 1910. *Wysoki Zamek*. Lwow: Wydawnictwo towarzystwa filiołowników przeszłości Lwowa. s. 8–10.
- Dąbrowski, D., 2009, *Źródła pisane do dziejów zespołu wieżowego w stołpiu. Zespół wieżowy w Stołpiu. Badania 2003 – 2005*, pod red. Andrzeja Buko, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

Kowalski, K., 2009, Ruiny niezwykłego średniowiecznego pałacu z zielonego kamienia kryje Góra Katedralna, *Na pograniczu kultur i ideologii: zespół wieżowy w Stołpiu*, [online] Режим доступу: <<http://www.rp.pl/artukul/542568.html>>, [Дата звернення 30 листопада 2018].

Kutyłowska, I., 1985, Związki architektury warowni kultowej w Stołpiu z bizantijskim i romańskim kręgiem kulturowym, *Труды V Международного конгресса славянской археологии*, Київ, Вип. 2а.

Semkowicz, A., 1887. *Krytyczny rozbiór Dziejow Polskich Jana Długosza (do roku 1384)*, Kraków: nakł. Akademii Umiejętności, с. 52–55.

Zubrzycki, J., 2006, Dwa zamki we Lwowie, *Cracovia Leopoldis - historia i kultura Lwowa oraz Małopolski Ws*, [online] Режим доступу: <<http://cracovia-leopoldis.pl/index.php?pokaz=art&id=1736>>, [Дата звернення 21 вересня 2018].

Bagryj, R. S., ta inshi, 1976, Raskopky v Lvove. Archaeological discoveries 1975 g. Moskva, s. 297–299.

Vojtovych, L. V., 2001, *Roman Mstislavovich and the formation of the Galician-Volyn principality. Galicia and Volyn in the Middle Ages*, L'viv: Arхеologichni doslidzhennya Lvivskogo universytetu, s. 15.

Vojtovych, L. V., 2012, *Prince Lev Danilovich. Glorious figures of the Middle Ages*, Lviv: NAN Ukrayiny. Instytut Ukrayinoznastva im. Krypyakevycha, Vyp. 1, s. 39–41.

Myshanych, O. V., red., 1989. Litopys ruskyj. Perekład z davnoruskoyi L. Ye. Maxnovecz'. Kyiv: Dnipro.

Gruneveg, M., 1986, Opys pro zasnuvannya, roztashuvannya ta zabudovu m. Lvova, *History of Lviv (Collection of documents and materials)*, Ky'viv: Naukova Dumka, s. 61–64.

Dashkevych, R., 2003, Problema derzhavnosti na Galyczko-Volynskyykh zemlyakh (kinecz X – seredyna XIV st. *King Danilo Romanovich and his place in Ukrainian history, Materials of the International Scientific Conference*. L'viv. Ukrayina, 19–30 ly'stopad 2001.

Delegaty ISSROM spilno z delegatamy vid Kanady, SSHa j Vely'kobry'tanyiyi, Estoniyi, Latviyi, Latvyi, Bilorusi ta Ukrayiny, 2000, Riga Charter on Authenticity and Historical Reconstruction of Cultural Heritage, item No. 6.

Dyba, Y.R., 2005. *Ukrainian churches-rotunda X – the first half of the fourteenth century*, Lviv: Vy'davny'chtvo Nacional'nogo universy'tetu "Lvivs'ka politexnika".

Zymorovych, B., 2002. *Triple Lviv (Chronicle of the City of Lviv)*, Lviv: Vydavnyctvo "Centr Yevropy", s. 49–51.

Kyrpychnykov, A. N., 1977, Ladoga y' Pereyaslavl Yuzhnyj – drevnejshye kamennyye krepосты na Rusi. *Monuments of culture. New discoveries. Writing. Art. Archeology. Yearbook* Moskva: Nauka, s. 417–434.

Kopytko, A., 2003, Galyczka ta Volynska zemli i Vizantiya v systemi mizhnarodny'x ekonomichnyx zvyazkiv (XIII – persha polovy'na XIV st.). *King Danylo Romanovich and his place in Ukrainian history. Materials of international scientific conference*. Lviv, Ukrayina, 19-30 ly'stopad 2001, L'viv: s. 97–101.

Polnoe sobranie russkyykh letopysej, y zdavaemoe postoyannoyu Istoryko-Arхеograficheskoy komissieyu Akademiy'y' nauk SSSR (PSRL), 1926-128. *Laurentian Chronicle*, t. 1 Leny'ngrad, 1926–1928.

Majorov, V., 2010, *The daughter of the Byzantine emperor Issaak II in Galician-Volyn Rus*, [online] Rezhym dostupu: <http://www.drevnyaya.ru/vyp/2010_1/part_10.pdf>, [Data zvernennya 15 grudnya 2018], "O proy'shozhdenny'y' vtoroj zheny...", s. 7–8.

Masan, O., 1999, Serednovichna Ukrayina i Nimeczkyj orden: nedoslidzhena problemy vzayemovidnosyn. *Fourth International Congress of Ukrainianists*, 26–29 serpnya 1999, Dopovidi ta povidomlennya. Istoriya, ch.1, Odesa-Kyiv-L'viv, s. 75–76.

Mogytych, R., 1991, What was Lviv? To the controversy about Lviv construction of the XIII–XIV centuries., *Dzvin*, 6, s. 128–134.

Mogytych, I. R., 2000, Defensive towers of Galician and Volyn lands XI-beginning of the XIV century., *Visny'k insty'tutu "Ukrzaxidproektrestavraciya"*, L'viv: Vy'davny'chtvo "Centr Yevropy", ch. 11, c. 3–14.

Mogytych, R. I., 2005, High Castle in Lviv. The issue of history and reconstruction of the original form, *Visnyk instytutu "Ukrzaxidproektrestavraciya"*, Lviv: Vydavnyctvo "Centr Yevropy", ch 15, s. 109.

Nasonov, A. N., red., 1950. *Novgorod first chronicle of the senior and junior izvodov*. Moskva-Leny'ngrad: Y'zdatel'stvo Akademiy'y' Nauk SSSR.

Pariychuk, K. R., 2004, Rymski vplyvy v arxitekturi Lvova, Publishing house Education and Science s.r.o., *Arхyv nauchnykh publikacy'j*, [online] Rezhym dostupu: <http://www.rusnauka.com/SND/Istoria/1_pariychuk%20k.doc.htm>, [Data zvernennya 21 veresnya 2018].

Rapoport, P., 1986, *Architecture of Ancient Russia*, Moskva: Yzdatelstvo "Nauka", s. 11, 89.

Ratysh, O. O., 1961, Ancient Russian material from the excavations of 1955–1956 at Zamkova hora in Lviv.. *Materialy i doslidzhennya z arхеologiyi Pry'karpattya i Volyni*, t. 3, s. 115–127.

Xmilovskyy, M., 2012, On the issue of the Chamber of Prince Lev Danilovich in Lviv. *Materialy V Mizhnarodnoyi naukovoyi konferenciyi*. Lviv, 23–24 lystopada 2012.

**TO THE PROBLEM OF THE RESTORATION OF DEFENSIVE STRUCTURES
OF THE RUS KINGDOM AND PRESERVATION OF THE HISTORICAL MEMORY
OF THE LVIV HIGH CASTLE OF THE XIII–XVIII CENTURIES IN UKRAINE**

Lviv Polytechnic National University

^{1,2} Department of Architectural Design

³ Department of Design and Fundamentals of Architecture

© *Mishchenko A. V., Davidovich M. I., Shtendera A. Y., 2019*

The whole era of the material and historical heritage of the history of Rus-Ukraine, and especially the Rus Kingdom (the Kingdom of Galicia–Volhynia), remains a “dark spot”. The whole century of Ukrainian history: from the destruction of Kiev by Batu’s invasion in 1240 and time after the capture of the Rus by the Polish king Kazimir III in 1349, is the least known and least studied. The Rus (Ukrainian) state was not lost after the invasion of Batu, it moved to the West on the territory of Galicia and Volhynia and is known in Europe as the Rus Kingdom, where I Building of the defensive structures of the pre-Mongol period in Rus continued by way of development and improvement following European traditions. But some researchers of occupied Rus created fictional versions underlining backwardness and savagery of our country in the defensive art. Over the past decades, historical and architectural studies have substantially enriched knowledge about the unique defense structures of the Rus or the Rus Kingdom and refuted the version created by some researchers. The archaeological research of the King Danylo’s Castle in Chełm (capital of Rus Kingdom and a number of stone defensive towers in the close to the Chelm settlements Belavin, the Savior, the Reichs, the tower of the monastery at the Stolp Hill near of the Chelm - all of them demonstrating trace of the Byzantine traditions in defensive buildings of the Rus Kingdom but are not existing in the Polish arts defense building.

Special attention was directed to the most significant defensive structure of the Rus Kingdom at the High Castle of the Lviv, where the Rus Kings coronation kleynods were stored and the royal treasury were kept. An in-depth study of historical information, archaeological research, illustrative and written documents gave grounds for a new version of the reconstruction of the High Castle in Lviv, to distinguish and underline several stages of its development. Illustrations and descriptions of the Castle pointing to a number of features that the previous researchers could not logically interpreted. The main reason is that for them there is no analogues in the defense construction of medieval Poland. Instead, the attention to the methods of the defense architecture of Near East (Byzantium, Syria, Palestine), the era of the Crusades, made it possible to reconstruct these features and find analogues convincingly.

In the 11th and 13th centuries the territory of Pontic littoral (North Black Sea Region) including of the Danube and the Dniester rivers estuaries where the brick fortifications were existing from ancient times (Hellenistic, Roman and Byzantine times) were under control of the Kingdom of Galicia–Volhynia with Byzantium and the Crimea, constant trade relations. Galician warriors participated in the crusades of the XII century, which was the result of political unions and dynastic ties of the Western-Rus princes with German kings and princes. It was main opportunity to learn the fortifications of the Near East and the new castles built by the Crusaders. The idea of the Renaissance of the Lviv’s High Castle has arisen from the first days after its destruction. Citizens of Ukraine and the inhabitants of Lviv should have their own eyes to see the traces of their glorious and heroic past and the story of the old Ukrainian state should have a real visible basis. In our opinion to get this it is necessary to do quite a bit: to restore part of the castle fortifications, as a symbol of the old Ukrainian statehood. In “Riga Charter on authenticity and historical reconstruction...” (item No. 6): “In exceptional cases, the reconstruction of a cultural heritage lost as a result of natural or man-made disasters may be acceptable when for a specific region of history and culture has a symbolic meaning”. Reviving the historical memory of the people and comprehending our past - we strengthen the State. In order to preserve the historical memory of the royal fortress, in our opinion, it is necessary to conduct a competition of ideas and proposals of architects of the city and the diaspora for the best project of the concept of the presentation of the High Castle. The Contest of Ideas and Concepts should find the best option that would satisfy historians, art historians, architects, designers, publicity of the city and would meet the historical realities of the past.

Key words: Rus Kingdom, defense building tradition, Holm, Stolpye, Rus stone grads, volyn posts, Rus's castle, visual dominant, Riga Charter, preservation of the historical heritage.